151

51

ТОВАРИСТВО ПРОСВІТА
У КИЇВІ,
ЗАСНОВАНЕ В ПАМ'ЯТЬ Т. ШЕВЧЕНКА.

Про Буковину

ТА ЖИТТЯ БУКОВИНСЬКИХ УКРАЇНЦІВ.

З малюнками.

Написав
Василь Доманицький.

№ 35. **Ціна 10 коп.**

Про Товариство „Просвіта“ у Київі, засноване в пам'ять Т. Шевченка.

Статут Товариства затверджено 26 мая 1906 р.

1) Товариство має на меті допомогати розвиткові української культури і першим чином просвіті українського народу його рідною мовою, працюючи у Київі і в Київщині.

2) А для того Товариство має: а) видавати книжки, журнали, часописи і т. и. українською мовою, б) заводити свої бібліотеки, музеї, читальні, книгарні і т. и., в) споряжати публичні лекції і відчити, загальнопросвітні курси, спектаклі, літературно-музичні вечори, концерти, вистави і т. и., г) заводити стіпендії, школи, захистки про дітей і дорослих, бюро праці і т. инші просвітні і добродійні заклади, д) оповіщати конкурси премій за найкращі твори письменства та умілости.

3) Засоби Товариства складаються: а) з членських вкладок, жертв, процентів з капіталів і прибутків од майна, виданнів, підприемств Товариства і б) зо зборів од вистав, концертів, відчитів, спектаклів і т. и., що будуть споряжатись од Товариства і на користь йому.

6) Члени Товариства ділються на почесних, дійсних і членів-співробітників, і вибірають їх Загальні Збори таємним голосуванням; нових членів рекомендує Рада або не менше як 3 члени, імена кандидатів Рада оповіщає за два тижні перед виборами.

7) Почесних членів вибірають Загальні Збори із членів, чи й з не-членів Товариства за особливі заслуги Товариству, або за вельми користну работу на полі літератури, науки, умілости або громадської діяльности.

8) Дійсні члени платють що-року до каси Товариства членську вкладку 3 карбованці. Дійсні члени, що зроблють вкладку не менш як 100 карб. за один раз, звуться довічними членами.

9) Члени-співробітники мають такі самі права, як і дійсні, і допомагають Товариству своєю працею.

10) Члени Товариства: почесні, дійсні і співробітники мають право рішати всі справи Товариства на Загальних Зборах і подавати їм через Раду свої заяви і пропозиції.

11) Вибрані члени одержують права дійсних членів Товариства тоді, як заплатять членську вкладку або частину її, коли вона платиться частинами.

13) Товариство може заводити в районі своєї діяльности місцеві філії (одділи).

151

Товариство „ПРОСВІТА“ у Київі.

ПРО БУКОВИНУ

та життя буковинських українців.

З МАЛЮНКАМИ.

ЛЕ

Написав

Василь Доманицький.

№ 35.

У Київі, 1910.
З друкарні Першої Київської Друкарської Спілки.
Трьохсвятительська, 5.

До читачів.

Цю книжку, як і всі книжки, що видає Товариство „Просвіта“, написано справжнім українським правописом, найбільше годящим для нашої мови. Цим правописом друкувалися наші книжки до 1876 року, потім уже стало не можна цього, і год із 30 друковано їх иншим правописом, а тепер знову вернулися до свого. Хто не знає ще, як саме читати нашим правописом, тому подаємо такі правила:

1. **ъ** зовсім не пишеться, бо його ні нащо не треба; пишемо не *ракъ, ладъ*, а *рак, лад*.

2. Замість **ы** пишеться **и**, але вимовляється це **и** не м'яко, а твердо; написано: **риба, сини,**—треба читати **рыба, сыны.**

3. Попереду писалося **и** там, де вимовляється воно м'якенько: **сины, лисы**, а тепер скрізь там пишеться **і**: **сіни, ліси.**

4. Попереду писалося: **йивъ**, **йи***хаты, мо***йи**, а тепер замісто двох буков **йи** писатиметься одна **ї**, то б то так: **їв, їхати, мої.**

5. Буква **є** писатиметься там, де вона вимовляється м'якенько. Попереду писалося: *мелькае, едыный,* а тепер: *мелька***є**, **є***диний.*

6. Отакий значок ' зветься *апостроф*; він становиться посеред слова тоді, як передня буква не м'ягчиться, не зливається з другою, що після неї; попереду писали: **пъятак, выпью**, а тепер: **п'ятак вип'ю.**

Правопис цей знову заведено у нас через те, що ним найкраще можна написати слова нашої української мови. До того ж слова, написані цим правописом, беруть менше місця, а черезъ те й книжки, так друковані, можна видавати і продавати дешевше.

I. Який то край Буковина.—Хто та з чого там живе.—Якої віри люде на Буковині.

Український народ, котрого налічують більш як 30-ть милійонів, проживає найбільш у двох державах: Російській та Австрійській. В Російській Україні живе українського народу більш як 26 милійонів, а в Астрійській— 5 і пів милійона. Та й ці п'ять і пів милійона під австрійським царем (чи цісарем, як його там звуть) живуть не в одному краю, а аж у трьох: у Галичині (найбільш), Буковині та Угорщині. Про життя галицьких українців (або „Русинів", як вони себе звуть) росказано вже в книжечці „Про Галичину та життя галицьких українців", що видала київська „Просвіта", а в цій буде росказано про життя українців на *Буковині*.

Де ж та Буковина лежить і як до неї втрапити? Буковина—це невеличкий край, завбільшки як зо два наших повіти (уїзди). На сході межує він з нашою бесарабською губернією та королівством Румунією (тією частиною його, що зветься Молдавією). Коло станції Новоселиці сходяться гряниці аж трьох царств: Російського, Австрійського (од Буко-

вини) та Румунського. Це Румунське королівство межує з Буковиною й з полудня, а на захід од неї буде Угорщина (Семигород), а ще далі на захід та на північ - Галичина: Гуцульщина та галицьке Покуття. Отож між Галичиною, Угорщиною, Румунією та Росією й заховався невеличкий край, що зветься Буковиною.

На Буковині дуже не однакова земля: на півночі рівна, навіть є трохи степу над річкою Дністром, коло нашої подільської губернії, а зате на півдні, а особливо на заході—земля горяна: там височезні гори Карпати. Це край дуже гарний, лісовий; мало не половина краю вкрита лісами (дерево: береза, бук, граб, дуб, сосна, ялина), а через те й прозивають його „Зелена Буковина".

Через Буковину протікає кілька великих річок. На півночі—Дністер, що відділяє Галичину від Буковини; далі—Прут, а в нього вливається річка Черемош, котра одмежовує на заході Буковину від галицького Покуття, потім Серет, що приймає в себе річки Сучаву, Молдаву та Бистрицю. І Прут, і Серет зо своїми допливами течуть у Дунай. Та й усі буковинські річки течуть на південь, до Чорного моря. З буковинських гір збігає багато потоків, і всі вони вливаються до тих більших річок.

Які ж на Буковині є городи (міста), що про їх варто згадати? Ото ж найбільше місто, столиця Буковини—*Чернівці*. Засновано його 500 літ тому (1408 року), і це колись, за молдавського панування, було чимале торгове село. Стоять Чернівці на горі, над річкою

Прутом, і трохи скидаються ніби на наш Київ. У Чернівцях є 80 тисяч люду (20 тисяч українців, 10 тисяч—волохів, 15 тисяч поляків, а решта жиди *) та німці). Тут живе найбільший начальник краю—президент та митрополіт. У Чернівцях є найвища школа—університет, де вчать по німецькому, а двох наук (богословія та української мови) по українському; є торговельна школа, семинарія вчительська, реальна школа, три гімназії, середня господарська школа та багато менших шкіл. Є кілька фабрик.

Друге по Чернівцях на Буковині місто *Кіцмань*. Має 5000 люду. Там є німецько-українська гімназія, українська хліборобська школа та живе багато урядовців (чиновників). В горах, на самій гряниці з галицькою Гуцульщиною—*Вижниця*, теж 5000 люду. Тут є перша *чисто українська* гімназія на Буковині та українська школа гуцульських виробів з дерева. Далі—над річкою Серетом город *Серет*. Це стародавнє місто. Тут є німецька гімназія. Можна б згадати ще містечко *Садагуру*, де живе рабин, славний не тільки на всю Буковину, але й скрізь поміж жидами. До його з поклоном їздять жиди за тисячі верстов, навіть з нашої України.

В південній частині Буковини, де живуть волохи, треба згадати перш за все місто *Сучаву*. Це осередок волоського життя, так як Чернівці—життя українського. Сучава була

*) На Буковині, як і в Галичині, слова „еврей“ не знають зовсім; там навіть сами євреї звуть себе не инакше, як жидами.

колись столицею молдавських воєводів, як до них належала Буковина. Сюди, під Сучаву, вчащали не раз наші українські козаки, а син Богдана Хмельницького, Тиміш, навіть добував її приступом. У Сучаві тепер лежать мощі святого Івана Сучавського, і сюди на відпусти сходяться люде не тільки з Буковини, але й з Галичини та Румунії. В Сучаві є кілька гарних церков, де-які дуже давні.

Крім Сучави можна згадати ще *Радівці*, де викохують дуже добру породу коней для війська, *Кімполюнґ* та *Дорна Ватра*, куди з'їздяться хворі купатися в тутешній сірчаній та залізній воді.

З чого живуть люде на Буковині? Буковинські українці та й инші селяне живуть з землі, хоча кращенську землю прибрали до рук дідичі (поміщики) з вірменів (вони вже вважають себе за поляків), жидів та волохів. В Буковині климат м'якший як у Галичині, то на хліборобство тут краще. В долинах понад великими річками, а особливо між річками Дністром та Прутом, земля дуже добра, родюча, і найкраще там родить кукуруза та пшениця, сахарні буряки, ріпак, жито. В горах найбільш садять картоплю, сіють овес та ячмінь. Ще багато людей ходить коло садків, коло городини, тютюну, а на півдні ще й коло винограду. Найкращі сади на Буковині— у Липованів. Це москалі, що зайшли сюди ще за цариці Катерини, мало не 150 літ тому. Вони старовіри, не їдять мяса, то тільки й живуть з садовини. Вони, так само як у Галичині Бойки, розвозять садовину скрізь по містах і мають там свої магазини. Коло горо-

дини ходять ще мадяри (венґерці; є їх на Буковині 4 селі) та Болгари, котрі наїздять

сюди й поблизу міст наймають собі землю під городину та добре на тому заробляють.

Крім хліборобства та садівництва, на Буковині ще живуть люде з скотарства, держать багато худоби, овець, свиней, але це в гу-

цульських горах, де хліб мало родить, а зате є випасів добрих багато. Потрохи заробляють ще в копальнях: добувають залізо (в Якобенах коло Кімполюнґу) та камяне вугілля; чимало добувається соли (в Качиці).

Промислу на Буковині мало—найбільший він у Чернівцях. Є потрохи ґуралень, броварень, тартаків (скрізь у горах над річками), є залізні гути, дві сахарні. Заробляють нарешті й коло лісу: рубають дерево, найбільше в горах, спускають його з гір до річки Черемоша; Черемошем женуть до Прута, пов'язавши дерево у „дараби“ (плоти), далі Прутом до Чернівець, а з Чернівець аж до Галацу, де Прут вливається в Дунай.

Які ж люде живуть на Буковині? Найбільше там народу *українського*—коло 300 тисяч. Звуть вони себе „Руснаками“ і живуть на півночі до річки Прута та на заході. На півночі говорять так, як говорять люде в галицькому Покутті, а на заході, в буковинській Гуцульщині, так як у галицькій Гуцульщині.

На півдні ж Буковини живуть *румуни*, або *волохи*. Говорять вони так само, як ті волохи, що сидять у Бесарабії, по молдаванському. Є їх коло 230 тисяч, але й між волохами попадаються села зовсім українські або хоч на половину українські. Коли поглянемо по повітах, то на всіх 11 повітів на Буковині в 4-х живуть сами за себе Українці (у Вижницькому, Вашківському, Кіцманському та Заставнецькому), в 3-х і українці, і волохи мішано (в Черновецькому, Сторожинецькому,

Серетському), а ще в 4-х ніби то сами Волохи, хоч і там є потрохи українців, словаків та инших людей (в повітах Сучавському, Радовецькому, Кімполюнґському, Гурагуморському). В Радовецькому, наприклад, повіті українських сел є таки чимало.

Окрім українців та волохів, є ще в Буковині по містах з 100 тисяч *жидів* та з 25 тисяч *поляків* — зайдів по містах (Чернівцях, Сучаві, Середі) та ще словацьких колоній, що спольщилися; потрохи є їх і серед урядовців та дідичів (поміщиків) на півночі Буковини (із спольщених Вірменів). Є доволі й *німців*— німецькі колонії на півдні Буковини серед волохів (між українцями їх немає); найбільше ж німців серед урядовців — насовуються вони сюди з заходу, з німецьких країв, бо в Буковині урядова мова німецька. Усіх німців буде з 150 тисяч. Є ще потім кілька тисяч *мадярів* (венґерців) — 4 селі та тисяч з 10 москалів—*липованів* (старовірів). Живуть липовани в селах Білій Криниці, Каменці, Клімовцях, Драгомірні та Ступці ще з часів цариці Катерини, — утекли сюди з Росії, бо їм тяжко доводилося за їхню віру. Вони говорять мовою московською, але живучи так довго серед українців, багато вже перейняли од них і вимовляють вже по українському. Це народ темний, до того упертий, держиться у всьому старовини, то з ними трудно якусь раду дати. Нарешті є ще й *цигани*. Ніби справжніх циганів вже там немає, бо вони серед українців і сами українцями поробилися, серед волохів — волохами. Знати їх тільки з того, що вони добрі музики (найкраща селянська музика в селі Глинці).

Що ж до *віри*, то на Буковині найбільше людей віри православної, бо й українці, і волохи тут православні. Що в Буковині українці православні, а ті ж самі люде зараз же поруч, у Галичині, вже уніяти—це через те, що в Галичині більш як 400 літ панували поляки-католики, котрі хотіли поробити й українців католиками та й видумали ото для них уніятську віру, а на Буковині—панували давніше молдаване, що держалися православної віри. То тепер і виходить так, що наприклад Гуцули з лівого боку Черемошу, або „з Лядського", як там кажуть (з Галичини)—уніятської віри, а ті самі Гуцули по другий бік річки („з Волоського боку"), на Буковині—православні. Але ріжниця між православною та уніятською вірою така невелика, що люде її й не знають зовсім.

Крім православної віри є на Буковині й уніятська. Держаться її ті українці, що понаходили сюди з Галичини, найбільш по містах. Католицької (латинської) віри держаться поляки, спольщені словаки, де-які німці та мадяри, лютерської віри — німці-колонисти, жидівської — жиди. Липовани ж, як вже згадувалось, „старовіри".

Через те, що Буковина довго жила одним життям з Молдавією, а молдавани (волохи) були православні і навкруги не було инших людей, котрі держалися б православної віри, то буковинські українці почали звати православну віру—„волоською вірою", а „руська віра"—це у них віра уніятська—та, що у галицьких українців. Через це коли піп з бородою—то значить „волоської віри", а як голений (уніятські попи голяться), то—„руської

віри". Але через ту „волоську віру" виходить багато плутанини та шкоди для українського народу в Буковині, бо через те, що віра одна і у волохів, і в українців, то де-які корінні українці почали себе звати волохами. Це було дуже на руку волохам, і одного часу волоське духовенство докладало всієї сили, щоб усіх українців перевернути на волохів. „Ніяких українців,—казали вони,—на Буковині перше не було; були сами волохи. Вони в давні часи поперевертались на українців, а ми тепер вертаємо їх до батьківської народности—волоської". Отаке вигадуючи, встигли вони шкоди наробити багато і не одна тисяча українців геть була зволощилася. Ще й тепер потрохи це буває, але вже не так часто, бо тепер вже скрізь по українських селах є свої українські школи і народ стає більш свідомий того, хто він такий. Та все ж буковинське духовенство (а воно або з волохів, або з українців, що тягнуть руку за волохами) ще й тепер кривдить українців: посилає з чисто українських сіл дітей до волоських шкіл та „бурс" (кватирі, де живуть та харчуються діти дурно або за невелику плату), і звідти виходять вже діти поволощені—цураються свого роду, своєї мови, стають перевертнями та ворогами свого народу. Та останніми часами й на попів виходить що року по кілька свідомих українців, і вони вже не дають своїх людей на поталу волохам. Для українців з духовенством виходить досі так не добре через те, що для всіх—і для українців і для волохів—одна духовна консисторія, де волохи більшу мають силу. То вони й до останнього часу робили навмисне так, що в село, де сами

за себе українці, посилали за священика волоха, і він старався повертати українців у волохів. Тепер українці домагаються, щоб консисторію було розділено на дві, щоб українськими селами завідували українські консисторські совітники, а волоськими—волоські. Незабаром це буде, і тоді волощення зовсім припиниться.

Найвища духовна особа на Буковині—митрополіт. Теперішній митрополіт (Василь Репта) зроду українець, але душею — волох і працює на користь волохам. Через те, що таке вище духовне начальство, то й священики на Буковині, крім небагатьох молодих українців, мало чого варті: нічого не роблять, про людей не дбають—не так як українське духовенство в Галичині, що і перше й тепер чимало зробило добра для свого народу. На Буковині духовенству дуже добре живеться, воно має добре жалування (більш як по 3000 рублів на рік), а за треби ще з людей осібно бере. Платять священикам так добре через те, що на Буковині є „Релігійний фонд“ (капитал та землі на духовні справи). Цей „Релігійний фонд“ узявся з колишніх манастирських маєтків. Колись, років тому з 125, на Буковині була сила-силенна манастирів (ще й зараз є вони в Сучавиці, Путні та Драгомирні). До тих манастирів належало більш як п'ята частина всієї Буковини: землі, ліси і люде (бо тоді були кріпацькі часи). Але як настав у Австрії цісарь Иосип II, то він взявся до тих манастирів і скасував їх, а з усього того їхнього добра зробив „Релігійний фонд“. От з того фонду й виплачують тепер духовенству жалування, дають запомогу право-

славним школярам; на гроші того ж таки „фонду“ заведено багато народніх шкіл, реальну школу в Чернівцях, гімназію в Сучаві, богословський факультет у Черновецькому університеті та духовну семинарію. „Релігійний фонд“ у руках світських властей, а не духовних, через те й гроші витрачаються з нього по розумному на добрі справи, як от школи, та й самому духовенству вийшло це на добре.

II. Де взялися українці на Буковині.—Про життя буковинських українців аж до прилучення Буковини до Австрії.

Буковина ніколи не була осібною, самостійною державою і в ній ніколи не жив один тільки народ, а все кілька народів, і належав цей край до всяких великих держав, аж поки року 1775 опинився він під австрійським цісарем. Цей край довго не мав навіть свого наймення,—тільки 500 літ тому почав він зватьсѧ Буковиною. *) Тільки 130 літ тому, як Буковина зробилася окремим краєм і живе своїм власним життям та своїми законами порядкуєтьсѧ.

Коли ми глянемо назад у минувшину, літ більш як за тисячу, то побачимо, що в теперішній Буковині та сусідній Румунії й Беса-

*) Теж Буковиною звуть люде частину Бесарабії, суміжну з заграничною Буковиною; тут теж українці живуть.

рабії сидить славянське племя *Тиверці*, а коло Київа, між Київом та річкою Росью, *Поляне*. Цих Полян чужі люде прозвали *Русь*, а край їх теж *Русью* почав зватись. *) Поляне були люде жваві, ворушкі, то незабаром роскинулися по всій теперешній українській землі, підбили усі сусідні племена, а між ними й дуже до себе близьких та рідних тиверців, завели свою велику київську державу, і ця держава за князів київських Володимира Святого та Ярослава Мудрого сягала від річки Дону аж до річки Сяну в Галичині і від Чорного моря аж по теперішню Московщину.

Але по смерти князя Ярослава київська держава дожилась до занепаду. Виростають за те дві нових: *Галицька*, од міста Галича над Дністром прозвана (теперішня Галичина), і друга—у Володимирі над Клязьмою, що згодом стала зватьсяся Московською. Теперішня Буковина перейшла до української Галицької держави й була під галицькими князями півтораста літ. За тих часів на Дністровому „Пониззї“ було навіть виросло нове руське (українське) князівство з столицею *Берлад* (тепер місто в Румунії на південний схід од Сучави). Одначе це князівство не довговічне було—його забрав галицький князь Ярослав Осмомисл.

Цей князь галицький правив величезною державою. Про його письменник тогочасний

*) Згодом наймення *Русь* та *руський* перейняв од нас московський народ, а наша земля стала зватись *Україною* і народ—*українським*. *Русинами* з тих давніх часів звуть себе українці в Галичині та в Холмщині, а на Буковині та Угорщині *руснаками*.

так говорить: „Галицький Осмомисле Ярославе! Високо ти засів на золотокованім своїм престолі! Ти гори угорські (Карпати) підпер своїми полками залізними, дорогу (в Русь) ти королеві (угорському) заступив *і зачинив ворота Дунаєви*, кидаючи каміння (таранами) аж через хмари, *суд судячи аж по Дунай*". Ото ж з цього видно, що Галицька держава доходила аж до того місця, де річки Серет та Прут вливаються в Дунай, тобто до Галицької держави належали і Буковина з Молдавією.

Але за князя галицького Данила, що мав у своїх руках мало не всю українську землю, найшли з Азії татари і подужали галицьке князівство. Буковину ж, Поділля та землі на низу Дністра до Карпатів відірвали вони від Галицького князівства й почали там сами панувати. Отоді ж, за татарського панування, в північній Буковині, між Дністром та лісовою горбовиною, на полудень од Прута, з'явилася була окрема держава—*Шипинська земля*.

Татари панували над Буковиною більш як 100 літ. Вони селилися серед українців і ще й досі є там багато татарських осель. Тоді ж таки з сусіднього Семигороду (тепер в Угорщині) почали приходити ватаги *волохів* і собі теж тут оселятися. Нарешті найшло їх так багато, що вони заснували тут нову державу—*Молдавію*. Це було десь коло 1350 року.

Молдавська держава спочатку була невелика—тільки на півдні теперішньої Буковини, бо на півночі її була згадана Шипинська земля, котра слухалася татарів. Але молдавські воєводи незабаром підбили й Шипин-

ську землю, і теперішнє галицьке Покуття та ростягли свої гряниці аж до Чорного моря. Столицею їхнею було спочатку місто Серет, а трохи згодом Сучава.

Найвизначніші молдавські воєводи, що завели лад у державі і зробили її міцною та дужою, були Олександер Добрий та Степан Великий.

Олександер Добрий не воював з сусідами, а робив порядок дома: видав книгу законів для суддів, заклйкав чужоземних купців. Тоді ото почали чужоземні купці, найбільш вірмени, селитися в Сучаві та по инших містах. Багато подбав Олександер і про віру православну, заснував власну молдавську митрополію в Сучаві та двох нових архиреїв поставив.

Але найславніший з усіх молдавських воєводів був *Степан Великий*, що князював мало не 50 літ (від 1457 до 1504). Він зумів одбитися й од Угорщини, й од Польщі, котрі все простягали руки на Молдавію. Особливо дався він у знаки Польщі. Польський король Ян Ольбрахт прийшов був з військом аж під саму Сучаву й почав її добувати, та Степан зробив на нього засідку і знищив військо в-прах— тільки недобитки разом з королем вернулися до дому. Ще й досі про цю подію на Буковині є приказка: „За круля Ольбрахта вигинула шляхта“.

Одбившись од Поляків, Степан забрав од них усе Покуття аж по Галич і прилучив до Молдавії. А в середині, в державі, він манастирі будував, нові церкви ставив, дбав про те, щоб Молдавія стала краєм торговельним, а через те й багатим.

Але через 10 літ по смерти Степана (року 1514) Молдавію звоювала Туреччина, і це вийшло на шкоду Молдавії з Буковиною. Давній добробут підупав, міста й села спустіли, торговля й хліборобство перевелися, а люде через тяжкі податки та неволю—бо їх поробили кріпаками бояре (пани) та манастирі—втікали до чужих країв. А як Молдавська держава ослабла, то знов почала дужче братися до неї Польща. Найгірш доставалося Буковині, бо вона була на гряниці з Польщею. Тож ото перенесено тоді столицю Молдавії з Сучави далі на південь до Яс. І з цього часу Буковина перестала бути осередком держави, а Сучава почала все більше вниз хилитися.

Що ж сталося тоді з буковинськими українцями під молдавськими господарями? Адже ж Буковину було одірвано од галицької та нашої України! Може волохи так посіли наших людей, що їх і не видно було, і не чути? Ото ж то й є, що як-раз було воно навпаки. Український народ на Буковині більш важив тоді, ніж волоський, бо був більш освічений. Українська мова була урядовою (правительственною) мовою на дворі воєвод, нею писали й говорили молдавські бояри та духовенство. Всю вищу освіту брали вони з нашої України та з Галичини, бо у них була одна віра з українцями, православна, тим часом як инші сусіди, поляки та мадяри (венґерці), були католики.

Молдавія довго брала собі духовенство з України, бо в ній не було добрих шкіл, де б кохалися в науці. В церквах службу одправляли по книжках, привезених з України. А коли Польща почала на Україні напосідатись на

православну віру і силою заводити католицтво та унію, то тоді молдавські воєводи віддячують за все добре, що зазнали від України, і стають оборонцями православної віри (а разом з тим і українського народу) не тільки у себе дома, але й на українських землях під польською рукою. Так от за поміччю молдавських воєвод галицькі українці поставили у Львові церкву Успіння Пресвятої Богородиці, котру ще й досі звуть „волоською церквою", а потомок молдавських воєводів, Петро Могила, дуже розумний та вчений чоловік, прийшов у Київ і тут українське панство, духовенство та козаки обрали його за митрополіта на всю Україну. Він багато працював на користь українського народу, дбав про освіту духовенства та простих людей, заводив усякі школи, давню братську школу в Київі переробив на найвищу школу, або Академію, і був найвизначнішим українським письменником того часу.

Так усе єдналися тоді молдавські українці з людьми на нашій та на галицькій Україні. Але було й ще одне єднання—з того часу, як з'явилися українські козаки та Запорожська Січ на Дніпрі за порогами. Козаччина почала вбиватися в силу літ 450 назад, і зараз же, за одного з перших своїх отаманів, Дмитра Вишневецького, почала вчащати до Молдавії, щоб обороняти її од Турка. Дмитро Вишневецький хотів навіть забрати у турецького султана Молдавію та Волощину й собі сісти на воєводському столі. Але турки впіймали його й повісили на залізному гаку в Царгороді. І досі співають на Вкраїні пісню про нього, в котрій звуть його Байдою:

Ой п'є Байда мед-горілочку
Та не одну нічку, та й не годиночку.

Після Байди-Вишневецького забивались до Молдавії й инші козацькі отамани, як от Іван Підкова, Наливайко та Лобода. Тоді вже про козаків чутка по всьому світі йшла, і німецький цісарь та римський папа закликали їх разом на Турка стати. Козаки й ходили ото в Молдавію рятувати своїх братів-українців та волохів од султана, а чимало буковинських українців приходило на нашу Україну і ставало козаками. А пізніш трохи гетьман Богдан Хмельницький, що прогнав був поляків з України і зробив її на якийсь час вільною, хотів був посадити на молдавському престолі сина свого Тимоша. Воєвода молдавський, Василь Лупул, довго не хотів давати дочки своєї за його, але Богдан Хмельницький налякав його, що пришле до його зо сто тисяч сватів. „Посватай, господарю, свою доню за мого сина Тимоша, — писав до його Богдан Хмельницький,—і буде тобі добре. А не віддаси, то зітру й зімну і сліду од тебе не останеться і прах твій вітер рознесе". Нарешті Лупул згодився, і як справляли весілля, то Тиміш обіцяв одкупити у султана Волощину, що була на південь од Молдавії, прогнати князя з сусіднього Семигорода і заснувати волосько-українську державу. Але прочув про це князь семигородський, напав на Сучаву разом з поляками, і Тимоша під час облоги вбила куля з гармати. Козаки забрали тіло Хмельниченка й подалися в Чигирин. Так скінчилися заходи Хмельницького, щоб приєднати Молдавію; це була остання спроба козаків придбати собі цей край.

Кілька десятків літ пізніше, вже на початку XVIII століття, у молдавські справи вмішуються дві держави: Росія, що все посовується до Чорного моря, і часто воюється з Туреччиною, та Австрія, котра забрала була Семигород і опинилася під боком у Молдавії. Року 1739 російський генерал Мініх забрався був у Молдавщину, аж до Яс, і звелів боярам та духовенству присягати московському цареві. Але вже на другий рік Росія мусила покинути цей край. А ще через 35 літ по тому (у 1775 році) Буковина з усією Молдавією була вже під австрійською державою.

Скажемо ще трохи про порядки та життя народнє на Буковині за часів молдавського панування,

Отож з давніх-давен селяне у Буковині були хлібороби, але мали вони не однакову волю: були люде вільні, кріпаки та невольники, раби. Вільних селян—таких, що сиділи на своїй землі і не мали над собою ніякого пана—було дуже не багато. Найбільш було підданих-тоб то кріпаків; звичайно, це були люде, що під час війни забрано їх у полон на Покутті та Поділлі, тоб то на українських землях Через це на Буковині все прибувало українського люду, часто приходили на Буковину люде з сусідніх країв „на слободу“, тоб то якийсь пан або манастирь давав приходькам свободу на якийсь час (5—10 або й більш літ не платити податків), а згодом обертав їх у звичайних кріпаків. Кріпаки повинні були дурно робити на пана на панському ґрунті та платити

йому чинш (аренду). Але треба правду сказати, на Буковині ніколи панщина не була така нелюдська, як у сусідній Галичині: звичайно піддані мусили робити на свого пана 12 днів на рік пішо або кіньми, давати десяту частину врожаю з своїх полів, що року одну курку, клубок прядива, возити один день на рік дрова з лісу. А в Галичині робили люде й по 156 днів на рік. Тим то на Буковині не було таких мужицьких бунтів, як козацькі войни на Україні; тим то з сусідніх околиць Покуття та Поділля кріпаки юрбами втікали на Буковину, шукаючи тут захисту од польських панів. У Галичині кріпак не мав права рушити з місця і, коли йому доводилось тяжко, пошукати кращого пана. А на Буковині був такий закон, що селяне можуть покидати свої оселі й шукати инчого, вигіднішого місця. А через це пани не гнітили так своїх підданих, бо у лихого пана, звичайно, ні одного чоловіка не зосталося б. От через це в Молдавії, хоча вона була й під „невірним турком", далеко краще жилося людям, як у сусідній галицькій та й на нашій Україні під християнами поляками.

Справжніми кріпаками на Буковині були тільки цигани та татари. Пан над ними мав усеньке право: міг їх продати, подарувати — одно слово, орудовати, як йому схочеться. Кріпаки-цигане були найбільш при дворі за ремісників—ковалів або за челядь.

І тоді найбільше ходили селяне коло худоби та землі. Особливо багато важила тоді в господарстві худоба та вівці; коні, воли, вівці, шкури, вовну, сир вивозили тоді по-багато загряницю, найбільш у Польщу. Селяне мали по

200—300 овець. Хліборобство в меншій було тоді шані, як тепер. Кожен обробляв тільки шматок поля коло хати, щоб було з чого прохарчуватися, а землі мали селяне стільки, що треба було 40, а то й 60 днів, щоб її обробити.

Величезні простори землі були вкриті лісом. Ліси часто випалювали, щоб придбати місця на пасовисько. Взагалі земля цінилася в ті часи дуже дешево, і за 300 — 500 теперішніх рублів можна було ціле село купити.

Крім панщини, селяне мусили ще платити податки—по 1 карбованцю од сем'ї, від кожної вівці або кози 4 копійки, від кожної свині та улія бжіл—10 копійок, та ще за сіль треба було сплачувати усією громадою і давати різдвяний подарунок старості (справникові), якого настановляв воєвода замість себе на Буковині. Нарешті, селяне платили зборщикові, що їздив од села до села та збірав податки; давали ще в казну данину на турецького султана. Звичайно, що все це платили сами селяне та міщане, бо бояри, ченці та урядовці (чиновники), тоб то найбагатчі люде, не платили нічого.

Освіта на Буковині була дуже вбога. Було там кілька манастирських шкіл, але вони тільки підготовляли охочих висвятитись на священика. Хто ж з багаччих боярів хотів здобути вищу освіту, то їхав до українських шкіл у Київі та у Львові або в чужі землі, у Францію, або що. Народ же прямо виростав без науки.

Та що говорити про народ, коли навіть шляхта тільки гонором ріжнилася од мужиків

а духовенство було таке, що не всі священики вміли писати. То й не диво, що один австрійський генерал, коли вже Буковина перейшла під Австрію, писав тоді про Буковину, що „священики і мужики п'янствують, а тоді бються. Злодійство у них річ звичайна і взагалі буковинці більш схожі на варварів, як на людей з якоїсь Європейської країни".

Отож із цього знати, що не може бути й мови про якесь письменство на Буковині в ті часи, про якісь вищі потреби для душі. За те темнота, забобони, погані звичаї, роспуста просто роскошували собі на Буковині. За град палили відьом на вогні, за посуху—топили в річці. Оселі селянські по селах були страшенно порозкидувані, одна від одної на кілька верстов і хати були як хліви; худоба не знала, що то таке обора або стайня, і чи зіма, чи літо, все була під голим небом; доріг не було ніяких; не було поліції, через це не було й обезпеки ні для життя, ні для маєтку; право давалося за гроші: хто більш заплатив, того й право; про лікарів та шпиталі (больниці) ніхто й не чував,—одно слово, люде жили як на-пів дикі.

Коли ж на Буковині тепер такий добрий лад, добра освіта і краще людям живеться, то за це мусить вона дякувати тому, що опинилася під освіченою державою — Австрією.

А з того, що досі росказали ми про Буковину, видно, що найдавніша, корінна людність не тільки на Буковині, але й по всій Молдавії були українці, або русини, чи руснаки, як там люде кажуть на себе. Правда, татари та инші азіятські народи попхнули їх на захід та

на північ, але як заснувалася молдавська держава, то вони знову почали напливати сюди з Галичини та Поділля, трохи переселяючися по добрій волі, а трохи—то й по неволі, тобто забрані під час війни. *Волохи прийшли сюди вже пізніше.* Найдужче почали вони сунути на Буковину з Семигороду в половині чотирнадцятого століття і заснували тут молдавську державу. Захожі волохи освітою стояли далеко нижче від тубольців-русинів, і хоч їх, волохів, було й більш, проте вони перейняли усе від українців. Особливо багачча шляхта, бояри та вище духовенство незабаром геть поробилися українцями. Українська мова була урядовою мовою на дворі воєводів; нею писали закони, грамоти, літописі, нею листувалися воєводи із загрянишними володарями, в церкві слав'янською мовою одправлялась служба божа. Волоська мова вважалася простою і непідхожою для освічених людей; нею говорили тільки волоські мужики. Так воно було аж до половини XVII віку, до тих часів, коли на Вкраїні гетьманував Богдан Хмельницький. І аж Василь Лупул, сват Богдана Хмельницького, почав дбати про волоську мову. Він звелів перекласти на волоську мову церковні книжки і наказав завести її по судах та по урядах; за його з'явилася перша по волоському писана літопись.

Крім русинів та волохів, були на Буковині й инші народи. По городах, особливо в Сучаві, було багато *німців*, що зайшли сюди з Семигороду і торгували або жили з якогось промислу. Торгували ще й *вірмени*, що почали осідатися на Буковині на початку п'ятнадцятого століття; але через те, що їм не давали

пільги на Буковині, то багато з них помандрувало в Галичину, а торговля перейшла в руки *жидів*. Нарешті, перед тим, як Буковина мала перейти під Австрію, з Росії прийшли *липовани*.

III. Буковина під Австрійською владою.

Кінець вісімнадцятого століття має велику вагу в житті усього українського народу. Як звісно, давня Русь, а пізніша наша Україна, колись могутня і славна, після татарського погрому розсипалася на дрібні шматки. Галичину забрала Польща; Київщину, Волинь та Поділля прибрала Литва; Угорська Русь належала до угорських, а потім австрійських королів та цісарів, а Буковинська — до Молдавії, а разом з нею до Туреччини. Після кривавої, славної й завзятої оборони своєї волі в першій половині 17-го віку, Україна знову розбилася, бо лівобережна (на лівому боці Дніпра) піддалася московському цареві, а правобережна під Польщею зосталася. І так, розірвані і роз'єднані частини українського народу пробувàли нарізно більш, як сто літ. Аж при кінці 18-го століття почали вони знову збіратися до купи, так що вся українська земля опинилася під двома державами: Австро-Угорщиною та Росією.

Ото ж, при кінці 18-го століття, Галичина з під польської влади, а Буковина—з-під молдавської, перейшли до Австрії. Галичина перейшла року 1772, а Буковина—1775. Коли Буковина переходила під Австрію, то народу було там вдесятеро менш, як тепер, усього 58 тисяч.

Городи, як от Чернівці, Серет, Сучава геть підупали, зубожіли й скидалися на бідні містечка; торговля і промисел були дуже занедбані.

Ото ж Австрія, прилучивши Буковину року 1776 до Галичини, настановила в Чернівцях духовного владику на всю Буковину, заснувала в поміч йому окрему духовну консисторію та взялася робити порядок по манастирях. Тоді ж таки починають заводити на Буковині перші школи, щоб ширити просвіту між інтелігенцією та народом. Але це зроблено було не до ладу: школи скрізь заводили німецькі (головні—в Чернівцях та Сучаві та ще 10 повітових), на вчителів по головних школах настановляли самих німців, котрі не розуміли ні української, ні волоської мови, а по повітових школах ставили тільки волохів або поволощених русинів, бо у всій Буковині не можна було знайти вчителів—мусіли виписувати з чужих країв. На українську мову тодішнє начальство не звертає ніякої уваги. Сталося тут з українською мовою те саме, що і в Галичині, де теж тільки польську мову вважали за справжню мову. Галичина перейшла під Австрію від Польщі,—то австрійське начальство й уважало її за польський край, а Буковина—від Молдавії, то, виходить, це молдавський чи волоський край. А про українців і там, і тут забули. Трохи згодом найшло з Галичини до Буковини багато поляків і почали вони й тут робити Польщу—заводити польську мову по школах, навертати народ на католицтво і т. и. Не диво, що український народ на Буковині довго не хотів і знати тих шкіл, а заводив свої „дяківки", то б то такі,

де вчив дітей дяк. Не велика й наука була по тих „дяківках“, але народ до них горнувся, бо то була своя наука—рідне слово, зрозуміле людям.

Зате з иншого боку стало людям багато краще. Найбільш виграли кріпаки-раби (цигани й татари), бо року 1781 полекшено було кріпацьку долю. Що ж до селян-підданих, то ми вже згадували, що панщина на Буковині була не така тяжка, як от хоча б у сусідній Галичині. Але треба сказати, що піддані ті не мали а ні п'яди своєї землі; вся земля була або панська, або манастирська, і кожної хвилини можна було зігнати селян з хазяйства. Тим то селяне не дбали зовсім про хліборобство, не заводили ні горо̀дів, ні садків, жили в якихось поганих ліплянках та викохували тільки худобу, бо як прожене пан, то її можна забрати з собою. Тоді ото австрійські власті й подбали про селян і видали наказ, що ті землі, на котрих селяне сидять, стають їхніми аж до смерти. Зараз же одділили мужицькі або *рустикальні*, як там кажуть, ґрунти від панських, або *доминіяльних*. Селянські ґрунти не були ще їхні власні,—їх не можна було ні продати, ні заставити кому, але за те їх можна передавати в спадщину дітям, а діти своїм дітям, і так без кінця. Одна тільки біда, що зросли сильно податки, бо австрійський уряд не тільки не скасував усіх тих, що були за молдавських часів, а ще й де-які нові накинув, і для вбогого та зруйнованого краю це дуже було тяжко.

Але ось настав рік 1848. У Франції счинилась тоді друга революція та перекинулась і в инші землі, мало не по всій Європі. На-

роди почали домагатися свободи слова, гласного суда, вільної науки та щоб виборні народні сами порядкували державою. Докотилася ця хвиля й до Австрії, і цісарь Фердинанд I скасував панщину та дав австрійській державі конституцію, тоб то покликав народніх заступників, щоб помагали порядкувати державою.

Уся ця завірюха досягла й Буковини. Починають і тут люде прокидатися з вікового сну та братися до нового життя, починають думати про своє становище та шукають способу, щоб вийти на битий шлях. Перше заворушилося православне духовенство і счинило „попівський бунт“ проти свого консисторського начальства. Зібралося в Чернівцях щось із 200 священиків і таки добилися свого. А рівночасно на Гуцульщині почався бунт проти панів. Допомагав і керував ним посол до першої Державної Ради (як наша Державна Дума) Лукіян Кобилиця. До Державної Ради, котра повинна була завести лад на основі конституції, Буковина послала 8 послів, а з них одного тільки пана і аж 7 мужиків. Кобилиця, котрого вибрали гуцули з вижницького повіту, зараз же, як почала засідати Державна Рада, став на дідичів жалітися, що вони гнітять підданих та захоплюють їхню землю. А коли того ж таки року піднялося повстання в Угорщині, він вернувся на Буковину, зібрав ватагу гуцулів і став нападати та грабити панські двори й маєтності, судив винуватих, призначав суддів та присяжних, а так само й инших начальників. Селяне прозвали його „королем“. Аж два полки піхоти та гусарів послано було проти Кобилиці, вони приборкали гуцулів. Кобилиця став на·

роднім героєм між гуцулами. Про його ще й досі співають у піснях та оповідають про його всячину.

Нарешті того ж року був ще й третій заколот на Буковині, що счинило його волоське панство. Волоські пани надумали одлучити Буковину від Галичини і про це подали до міністерства прохання, а міністерство од себе в Державну Раду. Волоські посли стояли за те, щоб одлучити, а українські (селяне) не тільки були проти того, але ще подали од себе прохання, щоб Буковину лишити разом з Галичиною. Волоські посли по щирості признавалися, чого-то заманулось їм одлучити Буковину від Галичини: щоб часом Буковина, разом з Галичиною живучи, не перестала бути „волоським“ краєм, бо волохи ввесь час казали, що на Буковині нема русинів, тільки волохи, котрі говорять по українському. Ото ж і прохали вони, щоб Буковину прилучити до Семигороду,—нехай би це був один волоський край.

Але не вийшло воно зовсім так, як хотіли волохи, а тільки на половину. Цісарь наказав, щоб Буковина звалася *воєводством* та мала свої закони, а року 1849 ще раз ствердив, що Буковина—*окремий коронний край* (так як і Галичина та ще инших 12 країв в австрійській державі) і в цьому краю має бути свій краєвий уряд.

Скажемо ще про селянське життя за той час, як прилучено було Буковину до Галичини. Ми вже згадували, що за цісаря Йосифа II селянські (рустикальні) землі було відділено од панських. Але пани й далі робили своє:

самовільно захоплюють мужицьку землю, знущаються над селянами, б'ють своїх підданих і таке инше. На цю самоволю жалілися селянські посли в першій Державній Раді року 1848; через цю самоволю почався й відомий бунт гуцулів під приводом Кобилиці.

Переміну на краще приніс селянам рік 1848. Того року цісарь Фердинанд I дав конституцію для держави і скасував панщину та всі панщизняні тягарі. 1-го липня (июля) року 1848 селяне вже перестали робити дурно на панських ланах і давати панам-дідичам усяку данину. Але пани счинили великий крик, що їм зроблено кривду, і домагалися, щоб їм було заплачено за їхні втрати. Цілий місяць радилися в Державній Раді (у столиці австрійській—Відні), чи платити панам, чи ні. Усі буковинські посли, крім того, що вислало місто Чернівці, подали голос, щоб не давати панам викупу. Але все ж більше таких знайшлося, що були за те, щоб платити, і через це на селян накладено було нові великі податки. Крім того, тепер селяне позбулися свого „сервитутного" права, тоб то права з панських лісів брати дерево та випасати худобу на панських пасовиськах. Це право було у селян ще з молдавських часів, а тепер пани його скасували.

Як скасовано панщину, то разом упали й усякі права пана над селянами. Так наприклад панські двори раніш мали право судити селян за малі провини, збірати податки, визначати рекрутів до війська. Все це пани робили через своїх підручних—*мандаторів*, котрі добре далися буковинським українцям у знаки.

Тепер і мандаторів скасовано, а щоб збірати податки та судити за всякі справи, настановлено урядовців (чиновників). Аж тепер селяне стали вільними людьми, бо конституція виразно каже, що в державі всі рівні перед законом і всі однакове право мають.

IV. Буковина—окремий край австрійської держави. Який тепер лад на Буковині. Шкільна справа.

Року 1849 цісарь наказав, щоб Буковину відділити від Галичини, другого ж року на Буковині заведено свій, Буковинський, сейм у Чернівцях. Але вже на третій рік скасовано конституцію по всій Австрії, і вернулася вона вже аж року 1860. З цього часу Буковина стала окремим краєм в австрійській державі. Найстаршим начальником в краю став „президент“—це щось як намісник у Галичині, і Буковина почала сама встановляти закони для буковинського люду. Року 1860 вперше були вибори до сейму. Цей сейм повинен був міркувати про потреби краю, подбати, щоб людям легче стало жити, дати спромогу кожному народові на Буковині розвиватися й жити своїм життям, не роблячи кривди нікому. Ото ж і треба було, щоб кожен народ мав своїх заступників у сеймі. Несправедливий закон про вибори до сейму дуже був не на руку селянам, бо на основі того закону більша частина послів виходила з панів-дідичів. А як до того селяне не розуміли, яку вагу велику мають для них оті вибори, не розуміли своєї

власної вигоди, не знали взагалі, що то значить сейм, то навіть од селян виходили такі посли, що в сеймі зовсім про селян не дбали. Тим то аж до останніх 18 літ не було й чутки в сеймі про якісь українські справи, не чути було й одного голосу за покривджений український народ. Правда, колись ще літ 30 тому, було в сеймі чотирі українські мужики, але вони були мало свідомі і не могли сами вчотирьох щось там зробити. Аж року 1890 попали вперше до сейму свідомі заступники українського народу: Пігуляк, Волян та Тимінський. Року 1892 стає послом професор Черновецького університету і невтомний громадський діяч Смаль-Стоцький, котрий багато зробив для української справи на Буковині. Його працею Буковина за останніх 15 літ поступила так наперед, що догнала свою сусідку Галичину, а як де в чому то й випередила. Останніми часами українських послів у сеймі все більшає, бо народ став більш свідомий і оступається за свої права. Коли були останні вибори до сейму, то на 31 усіх сеймових послів вибрано вже аж *6 українців* і вони, разом з иншими кращими послами, ухвалили були новий, кращий, виборчий закон, тільки цісарь не затвердив його. Року 1908 знов думали були ухвалити в сеймі новий виборчий закон, але українці його відкинули, бо він був би для українського народу на Буковині не корисний. По цьому закону в сеймі мали б бути 12 волохів і 8 українців, а це не по правді, бо українців на Буковині більш, як волохів. Тепер український народ на Буковині має в сеймі 6 послів, що складають з себе український клуб (громаду). Головою у них Смаль-

Стоцький, а заступником—Микола Василько. Крім того ще 5 українських послів має Буковина в Державній Раді у Відні, де обмірковуються усякі справи, що торкаються всієї держави. Буковина посилає туди 14 своїх послів, і з них аж 5 українців.

Для шкільної справи на Буковині рік 1848 не приніс нічого нового. Ще цілих 20 літ вона зоставалася під управою духовної консисторії—то латинської у Львові, котра польщила дітей, то знов православної у Чернівцях, котра волощила. Про правдиву освіту, про те, щоб завести нові школи та вчити в них так як слід, не було кому дбати. Аж року 1869 держава бере всі школи по всіх австрійських краях під свою руку і постановляє, щоб доглядали за школами крайові шкільні ради. З того часу й почала ширитися просвіта на Буковині. Де тільки громада домагалася, то там заведено було науку рідною мовою. Тільки довго не було кому наглядати за українськими школами, бо шкільними інспекторами були найбільш чужинці. Аж року 1895 українці дождалися свого шкільного урядовця Омеляна Поповича, що помагав головному інспекторові на всю Буковину. Але той інспектор був німець і шкодив нашій справі, де тільки міг. Попович теж мусів здебільшого слухатись його, і через те треба було постаратися, щоб українські школи виділено було під осібного українського інспектора. Нарешті сталося це року 1906, і настановлено Поповича. Зараз же почали школи рости та множитися, а просвіта між людьми надзвичайно ширитися. Коли сто літ назад на Буковині було всіх шкіл — 15, та й то самі німецькі та волоські, і ні одної укра-

їнської, то тепер є вже їх більш як 360, а з того числа 160 самих українських. В українських школах є вже аж 600 учителів-українців. Тепер трудно знайти таке село, де б не було української школи (може з 4—5 хуторів десь по глухих закутках у горах), а зате є такі села, де по 12—14 учителів та по кілька шкіл (у кожному кутку села своя школа). Та ще треба сказати й те, що школи там не якісь однокласові, а двох, трьох, чотирьох, а то й пяти та шестикласові. Як тільки набереться більш як 80 школярів, то зараз новий учитель буде і в окремій хаті вчаться. Учать в школах по українському, але не роблять кривди й для волохів, або поляків по городах: як набереться 40 школярів волохів чи поляків, то заводять для них їхню школу, котра підлягає польскому чи волоському інспекторові. Так само й по тих волоських селах, де живуть українці, теж заведено українські школи. І люде бачать, яка велика користь із таких шкіл, де діти вчаться рідною, зрозумілою їм мовою. Вони бачать, що молодь, скінчивши школу, не кидає книжки і щоб знати ще більше, працює далі по читальнях, закладає всякі товариства та „Січі“ для спільної праці та для того, щоб зрозуміти свої права й обов'язки. З такої молоді, свідомої та освіченої, виростуть народні діячі, що просвіщатимуть та показуватимуть своїм темнішим братам шлях до кращого життя.

Поруч з народніми, сільськими школами бачимо ми на Буковині краєві школи для робочих та ремесних людей. Так от є в Чернівцях ткацька школа, в Сторожинцях—кошикарські (вчать з лози плести кошики, стільці та

инше отаке), у Вижниці є школа гуцульських виробів, де вчать виробляти прегарні речі прості гуцули-майстрі, брати Шкрибляки та Мегеденюк; далі в Кіцмані—нижча господарська школа (вчать 2 роки); нарешті у Чернівцях середня господарська школа (3 роки науки,

Тарілка роботи Шкрибляка.

обов'язкова українська мова). Що ж до середніх та вищих шкіл, то мусимо подати, що ґімназій на Буковині тепер аж 8. Одна з них (у Вижниці) чисто українська — заснована року 1908-го (до неї одразу вписалося аж 130 учнів), а дві українсько-німецькі: у Кіцмані (од року 1904) та в Чернівцях. В цих ґімназіях вчать, або повинні вчити самі українські вчителі. По українському там вчать закона

божого, української мови, латинської мови і математики, а по німецькому—німецької мови, грецької мови, історії, ґеографії та природних наук. Ці гімназії не багато приносять користи: ученикам дуже тяжко, бо мусять думати обома мовами, що такі далекі одна од другої. Та все ж таки в тих школах вчиться по 300 українських дітей, а доки не було цих шкіл, а самі німецькі, то вчилося там 30 — 40 українських хлопців, а кінчав 1—2.

На українську мову довго не звертали ніякої уваги і навіть закону божого вчили німецькою або волоською мовою, а вже про українську мову, історію та письменство й згадувати нічого. Аж року 1851 вперше заведено було українську мову в Черновецькій ґімназії (тільки для русинів), але замість української мови десятки літ вчили мертвої церковно - слав'янської мови або прямо таки чужої—московської. Учителі були все такі, що гордували українською мовою, вважали її за якусь найпослідніщу, гіршу від церковнослав'янської, німецької або волоської. Діти, що прийшли в школу з українською мовою, починали її забувати, навчалися її перекручувати, навіть починали стидатися її, а замість того говорити мовою німецькою, волоською або польською, а тоді й приставали до тих чужих народів. Багато тоді загинуло для українського народу його синів, особливо багато зволощилося. Тоді ж ото й приказка на Буковині склалася: „Тато рус, мама рус, а Іван—молдаван". Аж з того часу, як учителями української мови стали студенти--ученики професора Смаль-Стоцького (25 літ назад), аж тоді українська наука в гімназії та й по инших

середніх школах пішла добре; тоді-то заведено добрі українські шкільні книжки (з Галичини), в котрих ученики бачили не якусь стару, церковну мову, а свою рідну – таку, якою вони до-

Професор Степан Смаль-Стоцький.

ма говорять. Разом з тим у книжках заведено було щиро-український правопис (15 літ тому назад)—такий, як от у нашій теперішній книжці.

Української мови, крім Черновецької гімна-

зії, вчили і зараз вчать ще в двох вищих школах: у Черновецькій православній реальній школі та в учительській семинарії (для вчителів і вчительок), але тільки одної української мови, а всі инші науки до 1909 року були по німецькому, а з року 1909 вже й по українському, та по волоському. В найвищій школі—в університеті, що заснований року 1875, всього вчать по німецькому, а по українському тільки двох наук: практичного богословія та української мови. Цієї останньої вчить вже 25 літ згаданий вище професор Смаль-Стоцький. Тепер намагаються буковинські українці, щоб на університеті вчили по українському ще й української історії. На університеті вчиться більше як 100 українців (усіх студентів 1000).

Щоб скінчити про школи, згадаємо ще про так звані „бурси“. Це по городах, де є середні школи, такі кватирі; там діти й живуть, і годуються, і за це платять або дуже мало, або й зовсім нічого не платять, коли хто добре вчиться. Таких українських бурс на Буковині є 7, найбільша в Чернівцях „імени Федьковича“. Заснувало їх товариство „Народний Дім“. Воно має власний чималий будинок і держить там аж 250 православних хлопців; далі инше Товариство „Українська Бурса“ в Кіцмані теж має свій будинок і держить 60 хлопців; третя „Українська Бурса“ в Сереті — на 40 хлопців; є аж дві бурси у Вижниці: одна для хлопців з гімназії всякої віри, друга—тільки для православних дітей. В обох цих бурсах є 60 хлопців. Ці бурси велико важать, бо тепер навіть бідні селяне можуть оддавати своїх дітей у вищі школи.

V. Українське письменство на Буковині. Українське життя там за останні часи.

Українське письменство (чи література) живою народньою мовою, тобто такою, як народ говорить, почалося більш як 100 літ тому, а давніше наші письменники намагалися писати мовою церковно-слав'янською, хоч домішували до неї і своєї мови чимало. Перша книжка, написана живою народньою українською мовою, була „Енеїда“ Івана Котляревського, полтавця зроду, і появилася ще року 1798. В Галичині почали писати українською народньою мовою аж 40 літ пізніше: вперше у книжечці „Русалка Дністрова“, що року 1837 видав Маркіян Шашкевич. Після того українське письменство почало швидко розвиватися; на Вкраїні Російській зявилося багато українських письменників, а між ними наш великий Кобзарь, Тарас Шевченко. Слідом за Шевченком пішло багато галицьких письменників. А Буковина тим часом спала давнім сном, жила давнім своїм життям, і хоч і тут знайшлися свої українські письменники, як от Гаврило Продан, Василь Ферлієвич, Василь Продан, та вони писали такою кумедною мішаниною церковно-слав'янської мови з московською, що їхне писання так і зосталося нікому непотрібне і до народу не дійшло.

Аж ось з'явився й на Буковині справжній народній письменник і зробив для Буковини те, що Котляревський для нашої України, а Шашкевич для Галичини. Це був *Осип Федькович*, не тільки перший, але й найбільший поет на Буковині. Спочатку Федькович писав

по німецькому, але як познайомився він при кінці 1850-их років з галицькими українцями, то став писати чистою українською мовою, такою як говорять українці на Буковині, і з того часу працював не перестаючи для свого рід-

Осип Федькович.

ного письменства. Перші його вірші з'явилися в Чернівцях року 1861, а на другий рік вийшли книжечкою у Львові, в Галичині. Вже ті перші спроби звернули на Федьковича увагу тямущих людей по всій Україні, і його про-

звали „Буковинським соловейком“. Року 1876 вийшла книжка з його оповіданнями в Київі, і з того часу про його знають і на нашій Україні. Федькович писав і вірші й оповідання, і в них правдиво та гарно описував життя селян—Гуцулів. Федькович писав ще книжечки для селян, бажаючи занести під сільську стріху просвіту та науку. Ті книжечки розходилися і розходяться тисячами між сільським людом, бо ніхто не вмів так промовляти до простого чоловіка, як Федькович. Не тільки українці, але й чужі люде дуже шанують писання Федьковича: поляки, москалі, чехи, німці та инші багато з його творів поперекладали на свої мови.

З инших українських письменників на Буковині, що пішли слідом Федьковича, треба згадати *Сидора* та *Григорія Воробкевичів*. Сидір Воробкевич був крім того ще й визначним музи́кою і склав багато гарних пісень, що тепер співають не тільки на Буковині, але й по-за її межами. А останніми часами на Буковині зросло чимало письменників. Між ними особливо визначається *Ольга Кобилянська*, котра в своїх писаннях малює то гірку долю жіноцтва, то життя селян буковинських, то тонкі почування делікатних, вищих людей. Найкраща її повість зветься „Земля“. З инших письменників треба згадати ще *Євгенію Ярошинську*, що молодою померла, покинувши гарні оповідання для дітей та з життя буковинської інтелігенції.

Ще пізніше, як народнє письменство, почалося своє національне українське життя на Буковині, знов таки багато пізніше, як в инших частинах української землі—на нашій

Україні та в Галичині. Коли буковинські волохи прокинулися до національного (свого волоського) життя зараз після 1848 року і почали намагатися, щоб сполучитися, як один народ, з своїми земляками в Семигороді, то серед буковинських українців не видно ще було ніякого життя. Українським народом на

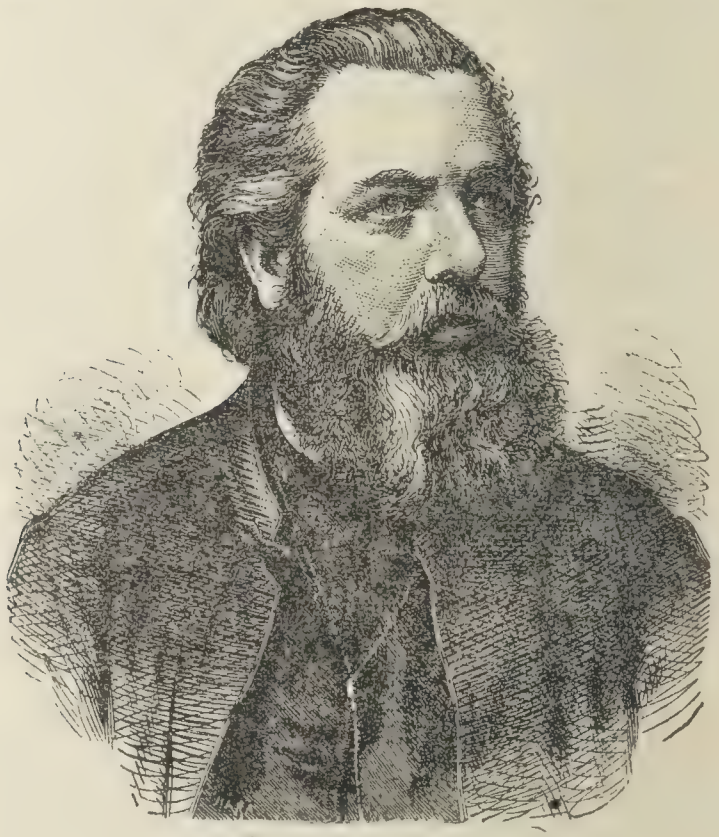

Сидір Воробкевич.

Буковині ніхто не клопотався: інтелігенція не знала його, а він не знав інтелігенції. Дорогу укр'їнцям показали волохи, котрі року 1862 заснували в Чернівцях читальню, і почали всі горнутися до неї. Волохи стали затягати туди не тільки своїх людей, але й українців, бо, казали, „і ми православні, і ви

православні, то йдіть до нас"... Тоді подумали русини: „а на що ж нам зрікатися нашої мови? Будемо держатися своєї віри, але держімся й свого народу: закладемо й собі таку читальню!" І справді, на початку січня (января) року 1869-го, 40 літ тому, заснували вони в Чернівцях товариство „Руска Бесіда". Спочатку це був клуб (куди люди сходяться на бесіду), а пізніш поширили його на таке товариство, як наші „Просвіти". Це було перше українське товариство на Буковині, котре згуртувало до національної роботи українську інтелігенцію. Товариство це поставило собі ширити просвіту, закладаючи скрізь філії (відділи) свої (тепер має їх 7) та дбати про добробут українського народу. Але перших 15 літ товариство мало показувало життя, бо в йому вели пѐред люде неприхильні до простого народу. Ці люде почали собі так міркувати: „нас тут жменька людей, та й то бідних. Що ми вдіємо проти волохів, котрі мають у своїх руках увесь край? Краще станьмо москалями, то тоді матимемо силу на Буковині". Так і зробили де-які й зовсім одійшли од свого народу, хоч і москалями не поробились таки (їх прозвано—москвофілами). Народ не зазнав добра від такої інтелігенції і зостався без прòводу та щирої поради. Аж року 1885-го забрали діло в свої руки молодші люде, як от Пігуляк, Смаль-Стоцький, Семака, Омелян Попович. Вони щиро взялися до праці над просвітою та освідомленням народу. З того часу „Руска Бесіда" багато зробила на користь українського народу на Буковині. Року 1886 на зборах „Рускої Бесіди" вперше були селяне і з того часу починаються тісні-

ші звязки між селом та „Рускою Бесідою“. Селяне почали заводити у себе читальні. Першу читальню заснували року 1885 черновецькі міщане, а тепер є вже їх по селах більш, як 100.

Таки в покоях черновецької „Рускої Бесіди“ року 1895 побачила світ і перша політична українська газета на Буковині „Буковина“, що виходить уже 25 літ. В цій газеті спочатку працював і Осип Федькович. Газета ця багато збудила зо сну буковинців і зробила з їх свідомих людей. Це через те, що ті, хто працював коло газети, писали од щирого серця та з любов'ю до народу. Того ж таки року 1885-го „Руска Бесіда“ почала видавати користні книжечки для народу і видала їх досі більш, як 200. Багато коло цього великого діла попрацював Омелян Попович, і книжечки, що вийшли під його доглядом, поширилися не тільки на Буковині, але й у сусідній Галичині (найбільш „Бібліотека для молодіжи, селян і міщан“ та „Ластівка“, що виходила під його редакцією). Селяне почали читати ті книжечки, і ще дужче взялися до просвіти, до шкіл, до читалень.

Тепер уже й сами селяне на Буковині думають про себе й беруться до користної роботи. Такий, наприклад, господарь у селі Топорівцях, Петро Гелич. Вже підстаркуватим навчився він читати й пильно узявся до науки і тепер керує читальнею та позичковим товариством у своєму селі та багато добра робить своїм братам-селянам. І таких, як Гелич, уже чимало єсть на Буковині.

Велика заслуга професора Смаль-Стоцького, котрий зрозумів, що нарід тільки тоді

піде вперед, коли він буде в достатках жити, і для того почав засновувати на Буковині позичковò-зберегальні (щадничі) товариства—такі, де, приставши до гурту і поклавши пай, можна позичати гроші і класти туди на процент. Ці товариства або каси придумав німець Райфайзен, то й звуться вони Райфайзенські каси. Перша така каса з'явилася на Буковині року 1889 в селі Раранчу, коло Чернівець. Поки селяне завели їх, то Смаль-Стоцький кілька літ там працював та виготовляв ґрунт для неї та й для инших кас на Буковині. З того часу справа пішла вперед, і через 14 літ було вже 52 каси, а тепер є вже їх 150. Року 1903 побачили буковинські проводирі, що треба завести такий осередок, котрий згуртував би всі селянські товариства і давав лад старим товариствам (касам, крамницям та иншим) та закладав нові. Засновано було спілку всіх товариств—„Селянську касу“ в Чернівцях. До „Селянської каси“ пристало вже 150 райфайзенських кас та 4 товариські крамниці. Як добре йде справа з „Селянською касою“ знати з того, що року 1903 було в ній обороту на 100 тисяч карбованців, року 1904 вже на 200 тисяч, року 1905 коло милійона, року 1906—8 милійонів, а року 1907—*14 милійонів*. От скілько грошей перейшло через цю касу й опинилося знову в мужицьких кишенях! А як не стає цій „Касі“ грошей, то вона позичає їх в усяких банках на процент і роздає теж за процент людям. Такі гроші (та ще й не малі!) стають у величезній пригоді буковинським селянам, тим то й не диво, що мало не в кожному селі (а всіх українських сіл на Буковині 152) є господарська спілка, котра

пристала до „Селянської каси“. Додаймо ще до цього те, що в „Селянській касі“ увесь чистий прибуток складається та наростає; з того виросте колись великий капитал, і тоді його можна буде повернути на якусь справу, користну для всього народу. „Селянська Каса“ вже зараз має такі маєтки: склад товарів для крамниць, молочарський відділ, купила оце недавно будинок за 380 тисяч рублів, а за останні три роки в 4 селах купила землі за 800 тисяч рублів і роспродує селянам. Опріч того „Селянська каса“ видає ще користні книжки про кооперацію та газету „Народнє Богатство“, котру мусять передплачувати всі члени Союзу,—все одно, чи письменні вони, чи ні. Газета коштує дуже дешево—65 копійок на рік. Слухають її й неписьменні, тобто коли батько, скажемо, неписьменний, то його діти читають йому та гуртом обмірковують прочитане, росказують иншим і отак ширять між людьми кооперативну справу та помагають і собі, й иншим.

Далі, за прикладом Галичини, стали заводитися на Буковині сільські товариства „Січі“. Ці товариства взяли собі ім'я від колишньої Запорозької Січі. Пристають до них найбільш люде молоді, жваві, освічені, котрі сходяться для читання книжок та газет, рятують народ, як станеться в селі пожежа, збираються, щоб робити гімнастику (муштру) та вчитися усяким штукам, як у війську. Вони мають своїх „отаманів“, „кошового“ і у всьому слухаються його, як колись запорозькі козаки на Січі. Тепер таких „Січей“ є на Буковині більш 100. Вони вже мають свій „Союз Січей“, і той „Союз“ дбає вже про них та закладає нові „Сі-

„Січ“ лагодиться гасити пожежу.

чі". Року 1908 був курс ґімнастичний (наука муштри), а на чолі його — „генеральний кошовий".

Але коли таке жваве життя на українському ґрунті бачимо ми на селі, то не менше стало воно за цей час і по містах на Буковині: повстало чимало усяких українських товариств, і коло них гуртується старша і молодча українська інтелігенція та міщане. Ці товариства багато зробили користного для українського народу, перш за все тим, що освічують та піддержують українську інтелігенцію. А та інтелігенція на Буковині береться не з кого, як з мужицьких та потрохи урядницьких (чиновницьких) дітей, і як підросте вона, то понесе освіту та науку на свої рідні села, до своїх рідних братів. Згадаємо тут про де-які такі товариства.

Ото ж товариство „Народний Дім" у Чернівцях. Це український осередок в Чернівцях Воно піддержує молодь, дає ученикам запомогу. „Народний Дім" має власний будинок; у ньому є величезна заля, де можуть збіратися усякі українські товариства. В „Народньому Домі" мають притулок: „Руська Каса" та „Руска Бесіда", про яку ми вже говорили, „Селянська Каса", потім товариство „Українська Школа", товариство „Січ", Музична школа імени Миколи Лисенка та співацьке товариство „Боян"; там же й друкарня та редакція „Буковини"; потім там таки й „Руський (український) міщанський хор", що заклали молодчі міщане (старші міщане мають свою „Міщанську читальню" в иншому місці); нарешті в тім же „Народнім Домі" й школа товариства „Українська Школа". В цій

Січова муштра.

школі вчиться 50 хлопців та 50 дівчат—підготовляються до вчительської семинарії. По селах теж ставлять уже „Народні Доми“.

Опріч „Народного Дому“ та тих товариств, що ми зараз перелічили, є ще такі товариства: „Історичне Товариство“—упорядковує для міщан що-неділі читання з усяких наук (разом з „Рускою Бесідою); „Жіноча Громада“—товариство для жінок; є кілька відділів його (філій) на Буковині; черновецька філія має школу шиття (міщанську), збірає взірці вишиванок, споружає читання для жінок, учить зімою неписьменних дівчат та жінок читати й писати. Далі товариство „Міщанська Каса“ в Чернівцях—дає в позику гроші міщанам; товариство „Спілка торговельна“ та „Поміч“ (теж міщанські; „Поміч“—просвітне товариство), міщанське ґімнастичне товариство „Січ“—вчить читати та писати неписьменних. Робітники в Чернівцях мають товариство „Воля“, котре споружає читання для робітників. Ще є „Товариство імени Сковороди“—учительське: там згуртувалися вчителі вищих шкіл, гімназій, реальної школи, далі „Українське Касино“—де сходяться старші українці на газети та розмови і „Українська Громада“—таке саме товариство, тільки там збіраються молодчі українці. Є ще студентські товариства: „Січ“ (в йому і галицькі і буковинські студенти), „Союз“ (тут самі буковинці), „Православна Академія“ (для студентів-богословів), нарешті „Запорожжя“, де українські студенти ходять в осібних шапках, як по німецьких університетах.

Нарешті є ще два товариства духовні: товариство „Мироносиці“—має захисток (при-

ют) для уніятських дітей та товариство „Православних Русинок“ (теж заводить захисток, тільки для самих православних дітей).

Стільки бачимо на маленькій Буковині усяких товариств, котрі показують, що громадське життя там справді є і його добре знати. Знати про його ще й з другого боку—з того, що там згуртувалося кілька українських партій або громад, котрі домагаються кращого життя для буковинських українців. Найдужча партія—зветься „поступова“. Орудує нею так звана „Національна Рада“, до котрої входять виборні з поступової партії та українські посли з сейму та парламенту. Друга партія—„радикальна“, що домагається прав гостріше, як „поступова“; третя партія „соціял-демократична“—для городских робітників. Кожна з цих партій видає свої газети: „поступова“ видає щоденну газету „Буковина“; „радикальна“ видає газету „Громадянин“ та ще цілу низку книжок—„Народня Справа“; „соціял-демократична“ видає раз на тиждень газету „Борба“. Але ні радикальна, ні соціял-демократична партії на Буковині не мають ще великої сили. Крім цих трьох партійних газет є ще дві непартійні: „Народне Богатство“, котре видає союз „Селянська Каса“ (росходиться щось коло 20 тисяч; багато виписують і селяне з Галичини), та ще газета „Хлібороб“, котру видає „Рада Культури Краєвої“ (так ніби як наш агрономичний відділ у губерському земстві) трьома мовами: українською, волоською та німецькою; українську підписує, як редактор, професор Смаль-Стоцький.

Отака переміна, що й не пізнати, сталася з Буковиною. Ще 25 років тому скрізь темно-

та панувала та злидні, а тепер в 152 українських селах на Буковині єсть 150 українських шкіл, більш як 150 селянських товариств, зо 100 читалень, більш 100 „Січей“. І коли Буковинські українці здобули собі так багато, то за це повинні дякувати тим щирим і невтомним працьовникам, що не покладаючи рук працювали і тепер можуть вже бачити великий урожай на тій ниві, котру вони засіяли добрим зерном. Серед тих найвизначніщих працьовників на Буковині найперше місне належить професорові *Смаль-Стоцькому*, про котрого вже не раз згадувалося в цій книжечці. Смаль-Стоцький зайшов на Буковину з Галичини і застав тут велику мертвоту й сонне життя. Ото ж і заходився він будити буковинців. Що робилося на Буковині з того часу—скрізь знати руку Смаль-Стоцького, до всього доклав він щирої праці та розуму. Він і на університеті навчає студентів та пише наукові книжки („Українська граматика“, „Буковинська Русь“ та инші); він і газети видає та книжечки для селян; він і по селах їздить та навчає людей, як заводити товариства, школи, каси, то-що; він і в парламенті та в сеймі послом, обороняє права українців на Буковині й бореться з ворогами народніми; він і закони складає та дбає про селянський добробут; з його й промовця гарний, бо говорить так просто та щиро, що й дитина мала розбере. Скрізь він устигає і нема, певне, такого українського села на Буковині, де б він не бував та не говорив з людьми й не поміг їм чи доброю порадою, чи пóказом, чи таки й ділом.

Другий визначний працьовник на Буковині—*Омелян Попович*, колись учитель, а те-

пер шкільний інспектор. Його заходами найбільше зросла тут шкільна справа. Тепер на Буковині 150 українських шкіл, а в них чоловіка 600 учителів і всім просвітнім ділам дає лад Попович. *Єротей Пігуляк* — найстаріший посол од Буковини в Раді Державній (парламенті), багато зробив для народу доброго політичним шляхом, як і другий посол *Василько*. Їхній голос, а особливо Василька, чутно не тільки на Буковині, а й по всій Австрійській державі, бо з них добрі знавці державних справ та щирі оборонці простого люду.

Отак невеличка жменька щирих робітників на народній ниві за короткий час доказала такого великого дива—збудила цілий народ до свідомого життя. Ці щирі Буковинські працьовники ширили просвіту, і промінь її тепер світить по найдальших закутках на Буковині. Люблячи свій народ, котрий гнобили та зневажали чужі люде, а то й свої переверт-ні, вони злучились у одну громаду, щоб зняти з свого народу пута темноти й показати йому дорогу до кращого життя. Тепер це зроблено: народ наш на Буковині стоїть на доброму шляху. Тепер уже колишня жменька свідомих українців зросла тут у велику громаду, просвіта збудила темну колись сільську братію, і скрізь видно життя, працю та добрі жнива—на добро і теперішнім, і прийдущим часам.

Марець, 1909.
Закопане.

Зміст:

I. Який край—Буковина.—Хто та з чого там живе.—Якої віри люде на Буковині. 3

II. Де взялись українці на Буковині—Про життя буковинських українців аж до прилучення Буковини до Австрії. . . . 13

III. Буковина під Австрійською владою . . 25

IV. Буковина—окремий край Австрійської держави—Який тепер лад на Буковині.—Шкільна справа 31

V. Українське письменство на Буковині.—Українське життя там за останні часи . 39

Товариство „Просвіта“ у Київі, видаючи книжки для народнього читання, хоче знати, чи подобаються, чи ні, народові ті книжки, що воно само видає, чи хто инший. Через те Товариство просить кожного, хто схоче, написати йому про читання книжок от що:

Поперед усього треба сказати в якому це селі, містечку чи городі читалися ті книги, про які буде говориться, якого повіту й губернії. Тоді треба написати заголовок книжки і автора (хто написав її) і сказати:

1. Хто читав цю книжку: хлібороб, ремесник чи який инший робітник, де він учився і чи довго? Чи вміє писати? Чи багато він книжок читав? Хто це: парубок, дівчина, чоловік молодший чи старий, чи молодиця?

2. Коли чоловік не собі читав, а людям, то теж треба росказати: хто саме читав, і кому—чи письменним, чи ні—і далі так усе, як у першому питанні.

3. Чи добре розібрав читач або слухач книжку? Коли не розібрав, то через що? Показати, коли можно, що саме в тій книжці нерозбірного і через що.

4. Чи гарна здалася книжка читачам або слухачам, чи ні? Через що, чим саме гарна або негарна? Що там у їй є гарного або негарного? Коли можно, то записати все, що люде говорють про книжку.

5. Чи треба таку книжку пускати між люде й читати її, чи буде з неї яке добро? Коли ні, то через що?

Отаке треба написати про кожну читану вкраїнську книжку. Коли Ви не можете написати про всі читані у Вас українські книжки, то хоч про одну, дві, три—про скілько зможете. Коли не можете написати багато,—напишіть хоч коротенько. Як схочете, як умієте, так і пишіть.

Може скажете—яких книжок люде хотіли б, про що саме писаних?

За всяку, хоч би й коротеньку, звістку про читання українських книжок, Товариство Просвіта буде дуже дякувати. Листи писати на таку адресу: **Кіевъ, Товариству Просвіта.** У Видавничу Комісію.

Видавництво „ЧАС“

СЕРІЯ ПЕРША:

1. **М. Левицький.** Злочинниця (з портрет. автора) . . . . ц. 3 к.
2. **Г. де-Мопасан.** Батько Мілон (з портрет. автора) . . . ц. 3 к.
3. **М. Телешов.** Скрута (з портрет. автора) . . . . . ц. 3 к.
4. **Б. Прус.** Живий телеграф . . . . . ц. 1 к.
5. **К. Міксат.** Син чи пасинок? . . . . . ц. 2 к.
6. **А. Фогацаро.** Срібний хрестик (з малюнком) . . . . ц. 2 к.
7. **Р. Кіплінг.** Бунтарь Моті-Гюй (з малюнком) . . . . . ц. 3 к.
8. **Г. Бетге.** Марійка . . . . . ц. 1 к.
9. **А. Гарборг.** Помста . . . . . ц. 3 к.
10. **Рідні струни.** (Збірочка віршів) (з портрет. Т. Шевченка) ц. 4 к.

СЕРІЯ ДРУГА:

11. **П. Ротарь.** Не в руку (з портрет. автора) . . . . . ц. 3 к.
12. **О. Мірбо.** Бродяга (з малюнком) . . . . . ц. 2 к.
13. **А. Чехов.** Лихо (з малюнк.) . . . . . ц. $2^1/_2$ к.
14. **М. Родзевичова.** Мотлох (з малюнк.) . . . . . ц. 5 к.
15. **Й. Лі.** Дві матері . . . . . ц. 1 к.
16. **Д. Чіамполі.** Сільська вчителька (з малюнк.) . . . ц. 4 к.
17. **А. Рейзін.** У найми. . . . . ц. $2^1/_2$ к.
18. **Виборний Макогоненко.** В суді . . . . . ц. 3 к.
19. **І. Вазов.** Павло . . . . . ц. 1 к.
20. **„На одпочинок“** (збірочка веселих поезій) . . . . . ц. 4 к.

СЕРІЯ ТРЕТЯ:

21. **О. Юркевич.** Непорозуміння (з малюнк.) . . . . . ц. 2 к.
22. **Е. Золя.** Безробіття . . . . . ц. 3 к.
23. **Л. Толстой.** Гаси вогонь, поки не розгорівся (з портр. ц 4 к.
24. **З. Моравська.** Смерть . . . . . ц. 1 к.
25. **Педро-де-Ново-Кольсон.** Гроза міністрів . . . . . ц. 3 к.
26. **А. Доде.** Остання лекція . . . . . ц. 3 к.
27. **Японська казка.** Свинячий син . . . . . ц. 1 к.
28. **Л. Українка.** Одно слово (з портрет.) . . . . . ц. 2 к.
29. **І. Тургенев.** Бірюк (з портр., ... ц. 5 к.
30. **П. Розеґер.** Приятелі . . . . . ц. 2 к.

СЕРІЯ ЧЕТВЕРТА:

31. **Б. Грінченко.** Панько (з пор.) . . . . . ц. 3 к.
32. **О. Дангль.** Різдвяний дарунок (з мал.) . . . . . ц. 1 к.
33. **М. Лермонтов.** Пісня про царя Івана Васильовича та одважнаго крамаря Калашникова (з мал.) . . . . . ц. 3 к.
34. **М. Конопницька.** Мендель Гданський . . . . . ц. 5 к.
35. **П. Пейверінта.** У дорозі . . . . . ц. 2 к.
36. **Е. Амічис.** Хуртовина (з мал.) . . . . . ц 2 к.
37. **Єгипетське оповідання.** Царь Менефта (з мал.) . . . . ц. 2 к.
38. **М. Пилипович.** Землиця рідна . . . . . ц. 2 к.
39. **К. Фібіх.** Попихач . . . . . ц. 4 к.
40. **С. Руданський.** Співомовки (з портр.) . . . . . ц. 4 к.

Склад виданнів в Книгарні **„Літ.-Наук. Вістника“ Київ, В.-Володимир. 28.** Хто замовляє на складі на 1 карб., — той за пересилку не платить, а хто замовл. на 3 р. — одерж. **дурно, яку схоче, серію книж. „ЧАСУ“ (10 назв.)**

Пять відсотків від продажу виданнів „ЧАСУ“ буде призначено на пам'ятник Шевченкові у Київі. Всі чотирі серії книжок (№№ від 1 до 40) коштують 1 карб. без пересилки.

Видання товариства „ПРОСВІТА“.

1. **Драгоманов М.** Про українських козаків, татар та турків. З додатком про життя Драгоманова. Ціна 8 к.
2. **Земельна справа** в Новій Зеландї. Переказала М. З. Ціна 2 к.
3. **Левицький М.** Як рятуватися при наглих випадках та каліцтвах. З малюнками. Ц. 3 к.
4. **Календарь „Просвіти“** на р. 1907. Ц. 15 к. (Випродано).
5. **Загірня М.** Як визволилися Північні Американські Штати. З портретом Вашінгтона і з картою. Ц. 15 к.
6. **Дорошенко Д.** Оповідання про Ірландію. Ціна 8 коп.
7. **Загірня М.** Страшний ворог. Про горілку. Ц. 5 коп.
8. **Франко Ів.** Ліси та пасовиська. Оповід. Ціна 3 коп.
9. **Грінченко Б.** Про грім та блискавку. З малюнк. Ц. 4 к.
10. **Капельгородський П.** Українці на Кубані. Ціна 5 коп.
11. **Грінченко Б.** Братства і просвітна справа на Вкраїні за польського панування до Б. Хмельницького. Ц. 5 к.
12. **Календарь „Просвіта“** на рік 1903. Ц. 25 к.
13. **Іваницький Б.** Як збутись ярів та пісків. Ціна 4 к.
14. **„Веселка“**, одривний календарь на р. 1908. Ц. 50 к.
15. **Лункевич В.** Сем'я у звірів, птиць, комах, риб да гадів. Переклав П. Є. З малюнками. Ціна 10 к.
16. **Сьогобочній Г.** Морські огні. Про маяки. З малюн. Ц. 5 к.
17. **Грінченко Б.** Про пустині. З малюнками. Ц. 8 коп.
18. **Маркович Д.** На Вовчому хуторі. Оповід. Ц. 3 коп.
19. **Маркович Д.** Іван з Буджака. Шматок. Опов. Ц. 4 к.
20. **Левицький М.** Забув. Щастя Пейсаха Лейдермана. Два оповідання. Ц. 4 к.
21. **Корольов В.** Як годувати худобу. З малюнками. Ц. 10 к.
22. **Загірня М.** За рідний край. Про Жанну д'Арк. З малюнками. Ц. 7 коп.
23. **Спартак.** Оповідання про римських невольників. За Боголюбовим переказали К. Ціна 5 коп.
24. **Костомаров М.** Чернігівка. Бувальщина XVII в. Переклад з передмовою Б. Грінченка. Ціна 10 коп.
25. **Єфремов С.** Тарас Шевченко, життя його та діла. З портретами й малюнками. Ціна 10 коп.
26. **Каталог** книжок для народнього читання. Ц. 5 к.
27. **Про Канаду**, як там живуть люде. Ціна 8 коп.
28. **Корольов В.** Українці в Америці. З малюнками. Ц. 15 к.
29. **Мордовець.** Гетьман Петро Сагайдачний. Істор. повість. Переробила М. Загірня. Ціна 20 к.
30. **Холодний.** Як машина говорить. Ц. 3 к.
31. **Б. С.** Праця та Капитал. Переклав П. Є. Ц. 8 к.
32. **Квасницький** Гр. Брати Гракхи. Ціна 7 к.
33. **Доманицький В.** Про Галичину. Ц. 12 к.
34. **Єфименко Ол.**—Свят-вечір. Ц. 5 к.
35. **Доманицький В.** Про Буковину. Ц. 10 к.

А. Крымскій. Украинская грамматика. Научно-практическій курсъ. Изданіе составляетъ собственность Т-ва „Просвіта“. Томъ I, выпускъ 1, цѣна 1 руб. 10 коп., выпускъ 2-й и 6-й, цѣна 65 коп. Томъ II, выпускъ 1, цѣна 65 коп.

Приймається передплата на 1910 рік

„РАДА"

щоденна українська політична, економична й літературна газета

(рік видання четвертий).

Напрямок газети непартійний демократично-поступовий.

Особливу увагу РАДА звертає на місцеве життя провинції.

Коштує РАДА з приставкою і пересилкою в Росії на рік **6** карб.
Виплачувати можна частками. За границю **11** карб.

Ширші відомости і пробні числа надсилаються даром.

Адр. Редакц. і головн. контори: У **Київі, В.-Підвальна, № 6.** Тел. 1458.

Редактор *М. Павловський.* Видавець *Є. Чикаленко.*

1910 Р.

Молода Україна

ЧАСОПИСЬ ДЛЯ ДІТЕЙ.

Містить оповідання, казки, вірші, розповідки про світ Божий, загадки, сміховинку.

Виходить 1 раз на місяць, з МАЛЮНКАМИ.

Ціна за рік 2 р., а при часописі **„РІДНИЙ КРАЙ"** 1 р.

Адреса: **Київ, Благовіщенська ул. № 115.**

Умови продажу видань т-ва „Просвіта":

Менш ніж на карбованець, книжки не висилаються. Книгарням і приватним особам 40% знижки, коли вони виписують більш, ніж на карбованця.

Пересилка коштом покупця. При замовленні треба висилати не менше $^1/_3$ всієї суми, а решту наложеною платою; треба також зазначати, як посилати книжки—чи почтою, чи залізницею.

Гроші й замовлення слати на адресу:

Київ, Троїцька пл., Народний Дім, Товариству „Просвіта".